

традиції запорозьких козаків. Цьому сприяють і активно діючі рибні заводи Чорноморського та Азовського козацьких військ. Сезонний відхід населення південного краю на заробітки до рибних заводів, перетворював їх на осередки не тільки збереження, а й передачі та поширення запорозької побутової традиції на півдні України.

Джерела та література

1. Макаревский Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. – Днепропетровск, 2000.
2. Бастрыга И., Лыман И. Начала истории Бердянска. – Запорожье., 2002.
3. Яворницький Д.І. До історії Степової України. – Дніпропетровськ, 1929.
4. Козирев В.К. Записки В. Зуєва про рибні промисли запорозьких козаків [Зуєв В. О бывших промыслах запорожских казаков и наипаче рыбном] // Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. Південна Україна XVIII-XIX століття. – Запоріжжя, 2001. – Вип. 6.
5. Пірко В.О. Заселення і господарське освоєння Степової України в XVI-XVIII ст. – Донецьк, 2004.
6. Устное повествование, бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и уезда, селения Михайловки, Никиты Леонтьевича Коржа. — Днепропетровск, 1991.
7. Скальковский А. Соляная промышленность в Новороссийском крае (1715-1847). – Б/м и б/д.
8. Бойко А.В. Запорозький зимівник останньої чверті XVIII століття. – Запоріжжя, 1995.
9. Шиян Р. Козацтво Південної України в останній чверті XVIII ст. – Запоріжжя, 1998.
10. Яворницький Д. Вольності запорізьких козаків: історико-топографічний нарис // Твори. – Т. 2. – К.; Запоріжжя, 2005.
11. Печериця Т.В. П. Рябков – дослідник риболовецького промислу Півдня України // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць та спогадів. – К., 2001. – У 2 ч. – Ч. 1.
12. Сапожников І.В. Матеріали з історичної географії та етнографії дельти Дунаю (до 170-річчя скасування Задунайської Січі). – Іллічівськ, 1998.

Summary

One of the traditional Zaporizhzhyan crafts, fishery, is being investigated in the article. It is shown that the change of owners of Zaporizhzhyan fish estates hadn't influenced greatly upon the local tradition of fishery.

Р. Л. Молдавський

БОРОТЬБА ЗАПОРОЗЬКИХ КОЗАКІВ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ СВОЇХ ВОЛЬНОСТЕЙ НАПЕРЕДОДНІ ЛІКВІДАЦІЇ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ (1770–1775 РР.)

Рішення про ліквідацію Нової Січі було прийнято після завершення російсько-турецької війни 1768-1774 років. Імператриця Катерина II видала указ, в якому безпідставно звинувачувала запорожців у державній зраді, наказала заарештувати козацьку старшину, розпустити запорозьке військо, зруйнувати Січ. У травні 1775 року царське військо під командуванням генерала П. Теккелія вступило у запорозькі володіння, захопили і зруйнували Нову Січ. Ця подія стала логічним завершенням політики царського уряду щодо Нової Січі.

Однією з причин ліквідації Запорозької Січі були численні конфлікти запорожців з адміністрацією, військовими та цивільним населенням фортець Нової Дніпровської лінії. Нова Дніпровська лінія (Дніпровська лінія, Нова Українська) – це система прикордонних укріплень, збудована для оборони південних кордонів Російської імперії від нападів турків і татар. Будівництво Дніпровської лінії розпочалось у зв'язку з переміщенням кордонів Російської імперії на південь і втратою оборонного значення Української лінії. Нова Дніпровська лінія простягалася територією України майже на 200 км від Дніпра до Азовського моря вздовж річок Конки і Берди. Нова Дніпровська лінія складалася з 7 окремих фортець. Фортеці Дніпровської лінії (Олександрівська, Микитинська, Григорівська, Кирилівська, Олексіївська, Захарівська, Петрівська) були розміщені на відстані близько 30 км одна від одної. Охоронну службу в фортецях під час будівництва несли донські козаки. Після приєднання в 1783 році Кримського ханства до Російської імперії Нова Дніпровська лінія втратила воєнно-стратегічне значення. Після цього фортеці Нової Дніпровської лінії були за наказом імператриці Катерини II переведені в статус міст та посадів.

Таким чином, вирішуючи головне зовнішньополітичне питання – здобуття виходу до Чорноморсько-Азовського узбережжя, царський уряд водночас вирішував важливу внутрішню

проблему – ліквідацію автономного утворення в самодержавно-кріпосницькому організмі Російської імперії.

Кіш зайняв різко негативну позицію стосовно цього масштабного будівництва. У той же час для російського уряду ця позиція була неприпустима, тому що нова лінія фортець проходила по російському кордону, закріпленому ще 1742 р. Тобто, з юридичної точки зору, уряд нічого не порушував.

Для Коша це було не перше зазіхання російського уряду на їх володіння та автономію. Слід лише пригадати, що з самого початку існування Нової Січі російський уряд поступово обмежував її автономію та постійно пильнував за запорізьким козацтвом. Ще в 1734 р. Січ було підпорядковано київському генерал-губернатору. У 1735 р. з метою посилення контролю за діяльністю запоріжців за 2 км від Січі було збудовано Новосіченський ретраншемент. У 1752 р. на землях Бугогартівської та Кодаської паланок утворено Нову Сербію, а потім і Слов'яносербію. Постійно проводилася ізоляція земель Запоріжжя за допомогою розміщення російських полків. У 1764 р. до новоствореної Новоросійської губернії було приєднано запорізькі землі по р. Інгул і нарешті у 1770 році на півдні володіння Нової Січі розпочалося будівництво Нової Дніпровської лінії.

Проблеми, які виникли, можемо поділити на дві групи. Перша група проблем стосувалася будівництва та всього, що було з ним пов'язано, а друга була значно глибша та складніша. Мова йде про юрисдикцію місцевого населення. У цьому розділі мова піде про першу групу питань, пов'язаних з будівництвом.

Почнемо з того, що, плануючи будівництво, російський уряд не вважав за потрібне навіть попередити про це Кіш. Тому поява будівельних команд на кордонах Війська Запорізького стала повною несподіванкою для січової адміністрації. Про це свідчить цілий ряд документів Архіву Коша, в тому числі опубліковані ще Я. Новицьким [1].

Січова адміністрація неодноразово підіймала питання щодо захоплення земель під будівництво. Причому ці скарги не припинялися навіть тоді, коли будівництво вже йшло повним ходом. Так, наприклад, в 1772 р. на ім'я В. Черткова надійшов лист від військового судді Миколи Тімофєєва, в якому підіймалося питання захоплення земель під будівництво Петрівської фортеці. У ньому наголошувалося, що козаки "сиділи" зимовниками на тих землях до самого Дону ще з часів "Предслава Лянскоронского" [2, арк.67].

Також будівництво фортець супроводжувалося руйнуванням козацьких зимівників – не вистачало будівельного матеріалу. Широко відомий рапорт В. фон Фредерсдорфа про початок будівництва дає можливість зрозуміти характер відносин будівельних команд із місцевим населенням. Мається на увазі три козацькі зимівники, які було зайнято російськими офіцерами, та багато інших, які було пограбовано [3, с.2].

Окрім будівельних команд, козацтво зазнавало утисків і від військових, які повинні були охороняти будівництво. Так, наприклад, у липні 1771 р. кошовий атаман направив командуючому другій російській армії князю В. Долгорукову листа. У ньому йшлося про страшні кривди й утиски запоріжцям від російських військових команд: "...по такому их отсутствию в прошлое лето в тех местах где имелись зимовники тех козаков, Александровская крепость выстроена, и не только сии, но и те зимовники, кои были и не в близкое расстояние разбросаны и употреблены на надобное в крепости, так сильно и крайне разорены" [1, с.54]. Скарга не дала нічого. У відповіді було зазначено, що будівництво фортець схвалено самою імператрицею й обговоренню не підлягає [4, арк.6].

Також війська, розташовані на півдні, обмежували пересування запоріжців. Отаман П. Калнишевський скаржився в Малоросійську колегію, що під виглядом забезпечення карантину в Єлизаветградській провінції війська не пропускають на Січ запорізьких козаків, які йдуть туди на службу [2, арк.51-52].

Як відомо, у XVIII ст. на півдні України існувала досить розгалужена система невеличких річок, уздовж яких тягнулися ліси. В умовах степу кожен такий масив був на вагу золота. У 1770 р. з початком будівництва ці невеличкі масиви зазнали відчутного удару. Майже вся деревина пішла на будівництво та опалення землянок, в яких розмістилися будівельні команди та військові загони, що їх охороняли. Такий розвиток подій ніяк не влаштував козацтво. Але численні їх скарги також ні до чого не призвели.

Окрім перерахованих випадків, будівництво також супроводжувалося розоренням овочевих плантацій, прямими грабунками, реквізицією худоби та ін. І якщо раніше зазіхання на запорізькі землі ілюструвалося, так би мовити, поодинокими випадками – окремі редуті, ретраншементи, то тепер широкомасштабне будівництво було новим й останнім етапом в існуванні запорізьких вольностей. І, незважаючи на протидію козацтва, будівництво продовжувалося.

У той же час, незважаючи на незавершеність будівництва, з самого першого року свого існування Нова Дніпровська лінія укріплень почала виконувати роль нового адміністративного центру. Як йшлося в попередньому параграфі, початок будівництва спричинив певне коло

конфліктів з адміністрацією Коша. Козаки скаржилися на будівників за те, що вони займали їх землі, зимівники тощо. Але дуже скоро Кіш зіткнувся з більш загрозливою проблемою.

Проблема полягала в переселенні місцевого податкового населення до новостворених фортець. Документи свідчать, що такий поворот подій ніяк не влаштовував Кіш, який неодноразово звертався з листами до адміністрації фортець, вимагаючи не приймати таких переселенців. Більше того, Кіш вимагав повернути тих, хто встиг переселитися. Той самий Микола Тимофєєв у листі до В. Черткова вимагає вивести з форштата Олександрівської фортеці одружених козаків, доправити їх на Січ і не приймати в майбутньому [2, арк.224-225].

Переселення зимівчан до нового центру життя було викликано, передусім, економічними причинами. Як відмічає той самий Микола Тимофєєв: *“...разные женатые казаки и обыватели оставляя свою должность и самые жилья и лакомясь на прибытки в промысле перешов в ту Александровскую крепость...”* [2, арк.224].

Кіш, не знаходячи відповідної реакції на свої скарги, почав діяти у вирішенні цього питання самостійно. По-перше, в документах знаходимо відомості про козацькі команди, сформовані для розшуку та повернення *“беглых и беспаспортных”*. Той самий комендант Олександрівської фортеці фон Фредерздорф у своєму рапорті В. Черткову від 15 вересня 1772 р. згадує таку команду під командуванням полковника Снежка [2, арк.227]. По-друге, запорозька старшина починає на заміну втрачених платників податків приганяти нових. Так, наприклад, запорозький полковник Грижа восени 1772 р. зганяв селян із державних слобід Ізюмської провінції та переселяв їх на землі Війська Запорозького [2, арк.229].

Можемо відмітити досить стриману реакцію на ці події з боку лінійної адміністрації. Той самий фон Фредерздорф на запит із Сенату стосовно надісланих туди скарг січовиків відмічав, що насправді ніякої проблеми немає, що ніхто не збирається записувати цих зимівчан у міщанський стан, а їх проживання на території фортець викликано лише бажанням торгувати з Малоросією [5, арк.198-199зв.]. І подібні проблеми тягнулися не один рік. Так, наступного 1773 р., все той же Фредерздорф в рапорті зазначав, що населення, яке переселилось до фортець, – це торговці, які торгують з Малоросією і їм зручніше жити тут. Але Кіш настояв на своєму і добився їхньої висилки на Січ [6, арк.212-213].

Але, незважаючи на таке спрощення ситуації з боку російської військової адміністрації, можемо припустити, що не лише зручність в торгівлі з Малоросією приваблювала зимівчан в їхньому прагненні переселитися до фортець Нової Дніпровської лінії. Інтуїтивно відчуваючи появу нового адміністративного центру і нової влади, та розраховуючи на більш лояльну податкову політику, зимівчани не бажали повертатися під юрисдикцію Коша. У перші роки по будівництву Лінії військова адміністрація не мала ні санкцій, ні часу, щоб займатися проблемою стягнення податків із цього населення. Навпаки, вона була зацікавлена в їх присутності при фортецях. В умовах малозаселеного та господарчо не освоєного степу саме зимівчани могли бути допоміжним джерелом у постачанні більших різновидів товарів.

Ще один момент її функціонування був пов'язаний із налагодженням поштової служби в цьому краї. Як відомо, становлення поштової служби на півдні України було пов'язано із запорозьким козацтвом. Ще Д. Яворницький звернув на це увагу на сторінках своєї найвідомішої праці – *“Історії запорозьких козаків”*. Зокрема дослідник описує історію виникнення поштової служби на землях Війська Запорозького Низового та доводить свою розповідь до 1775 р., року ліквідації Запорозької Січі. А саме, до 28 квітня 1775 р., коли було відкрито останній четвертий гін для з'єднання Полтави та відвойованих у турок фортець – Керч та Єнікале [7, с.460]. Цей новий гін ішов якраз по фортецях Нової Дніпровської лінії. Тому постає питання, хто далі опікувався поштовою службою?

Поштова служба на Запорожжі почала формуватися ще в кінці XVII ст., тому в останній чверть XVIII ст. мала цілком сталий, випробуваний на практиці, устрій. Станції та самі шляхи розташовувалися по козацьких зимівниках, у середньому на відстані 20 верст одна від одної [3, с.461]. Ця система була відпрацьована вже до автоматизму і була дуже важливою ланкою, яка з'єднувала російські війська на Півдні України, і не лише, з командуванням. Однак, як зазначалося вище, у 1775 р. після ліквідації Запорозької Січі та взагалі адміністративної системи Запорожжя, ліквідується і козацька поштова система. Але катастрофи не відбувається – пошта працює як і раніше.

Працюючи з джерелами з Російського державного архіву давніх актів, нами було віднайдено цікавий документ. Це рапорт В. Черткова до князя Г. Потьомкіна, в якому зазначалося, що станом на 1786 р. поштову службу на півдні України несуть колишні малоросійські козаки. Сам документ нам не пояснює, але зробимо спробу самі розібратися, як відбулася ця заміна запорожців на малоросіян [8, арк.74-74зв.].

Справа в тім, що після ліквідації Запорозької Січі російський уряд зіштовхнувся з низкою проблем, пов'язаних з руйнацією декількох служб, функціонування яких було дуже потрібно уряду. Перш за все, це стосувалося дніпровських лоцманів та поштової служби. Як відомо, дніпровські

лоцмани після руйнації Січі розійшлися по домівках і російському уряду довелося створювати лоцманську службу майже з нуля [9, с.34-35]. Із поштою справа була дещо іншою. Поштова служба не потребувала якихось особливих навичок, які б могли передаватися від батька до сина або від учителя до учня. Потрібна була лише спритність, витривалість, знання місцевості та гарні коні. Тому російський уряд нічим не ризикував, коли замість запоріжців поставив на ті ж самі станції малоросійських козаків, а подекуди і донських. Нові станції дійсно були розташовані по колишніх козацьких зимівниках та фортецях Нової Дніпровської лінії, що значно прискорило та полегшило доставку пошти. Так, у документах знаходимо перерахування цих станцій *“Лычково”, “Губиниха”* (у Д. Яворницького – “зимівник Губи”), Кирилівська фортеця, Новогригорівська, Олександрівська, Петрівська [8, арк.177-178]. Таким чином, малоросійські козаки і несли службу до 1786 р., коли їх остаточно було замінено на донських. Це було пов'язано з тим, що 1784 р. козацький устрій було скасовано і малоросійські козаки стали карабінерами.

За іронією долі саме на каторжні роботи на Нову Дніпровську лінію відсилали і запоріжців. Переважна більшість запоріжців була засуджена за грабунки в Єлизаветградській провінції та Польщі. Так, в 1773 р. десятою ротою Жовтого гусарського полку було заарештовано запоріжця Романа Бугая за грабунки в Єлизаветградській провінції та вбивство в польському селі Балайдіхе місцевого отамана. В тому ж році було заарештовано за грабунки в польському селі Каменке та засуджено до каторжних робіт в Олександрівській фортеці декількох запоріжців – Івана Головка, Федора Видуту, Павла Рунка та Івана Нецадима [5; арк.96зв.]. Але в той же час зустрічаємо в документах досить дивні речі. Наприклад, в тому ж 1773 р. Чорним гусарським полком було заарештовано запоріжці Андрій Сиволап та Андрій Горбенко. Подив викликає те, що вони були затримані за спробу переходу польського кордону та намір там скоювати грабунки. У вирокі було зазначено, що їх били батогами, потім вирізали ніздря і заслали в Олександрівську фортецю [5; арк.97зв.]. Тому, якщо порівнювати з іншими випадками, коли засуджували вже за скоєний злочин, в цьому випадку покарання було дуже суворою. В той же час не слід забувати, що інколи покарання впроваджувались в життя лише частково. Але все ж таки цей приклад є досить показовим в тому розумінні, що нестача робочих рук на будівництві була настільки сильною, що заарештовували усіх навіть за підозру в намірі коїти грабунки.

Як вже зазначалося, третя група засуджених – це гайдамаки. Вони окремо проходять за документами і нібито утворюють групу відмінну від запоріжців. Але в той же час, якщо порівняти злочини, за які вони засуджені, та територію, на якій їх скоювали, то вийде, що ця група нічим не відрізнялася від запоріжців. Справа в тому, що під запоріжцями російський уряд розумів осіб які офіційно внесені до реєстру. В той же час досить велика кількість населення Запорізьких Вольностей не була офіційно внесена до реєстру, але вважала себе козаками. В цьому випадку маємо справу з стихійним покаяченням. Наприклад, 1773 р. було заарештовано групу гайдамаків за грабунки в Польщі та Єлизаветградській провінції у складі п'ятиох чоловік, яких було також засуджено до заслання в Олександрівську фортецю. І так само зустрічаємо гайдамаків, засуджених за спробу переходу польського кордону [5, арк.98-98зв.]. До того ж в документах інколи ці дві групи поєднуються у одну самими російськими чиновниками. Так, наприклад, в 1774 р. було заарештовано і засуджено двох жителів одинадцятої роти Жовтого гусарського полку разом з їхніми дружинами за переховування запоріжців-гайдамаків [5, арк.103-103зв.]. Тому, досліджуючи це питання, неможливо відривати ці дві групи одну від одної.

Після ліквідації Нової Січі також зустрічаємо згадки про запоріжців, засланих на будівництво Нової Дніпровської лінії укріплень. Так, наприклад, у річній відомості на будівництво Петровської фортеці за 1776 р. окремою групою виділені запоріжці у кількості 252 чоловік. Вони були зайняті на найважчих земляних роботах – копали рів, який повинен був оточувати фортецю [4, арк.125-130].

Джерела та література

1. Новицкий Я.П. Материалы для истории запорожских козаков // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. – 1909. – Вып. 5.
2. Російський державний воєнно-історичний архів (далі – РДВІА). – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 95. – Ч. 3. – *“Рапорты В.А. Чертова по разным делам”*.
3. Новицкий Я.П. История города Александровска в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии 1770-1806 г. – Екатеринослав, 1905.
4. РДВІА. – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 95. – Ч. 3.
5. Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 797. – Ч. 3а.
6. РДВІА. – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 143. – Ч. 2.
7. Яворницький Д.І. Історія Запорізьких козаків. – Львів, 1992. – Т. 1.
8. РДАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 693. – Ч. 5. – *“Донесения князю Потемкину-Таврическому по управлению Екатеринославской губернией (80-е годы XVIII столетия)”*.

9. Бойко А.В. До історії Дніпровських козманів // Південна Україна XVIII-XIX століття. Записки науково-дослідної лабораторії ЗДУ– Вип. 1. – Запоріжжя, 1996.

Summary

The article explores the events before Zaporizka Sich liquidation. The author shows that Zaporizhzhyan cossacks struggled actively for their rights and liberties, causing numerous conflicts with the Russian administration.

Л. М. Маленко

ГІДНИЙ НАСЛІДУВАННЯ ПРИКЛАД У ГОСПОДАРЮВАННІ

Сьогодні в межах Запорізької області існує понад двадцять козацьких громадських організацій, що дає підстави в черговий раз замислитися над проблемами козацького руху в Україні й зокрема на Запоріжжі. Останнім часом з'явилося доволі багато публікацій різного спрямування про стан та перспективи розвитку сучасних козацьких об'єднань. Однак суттєвих зрушень у поживленні козацького руху в Запорізькому краї, як і в Україні, не спостерігається. Спробуємо дослідити, як зміна пріоритетів у козацькому середовищі може вплинути на його роль і місце в сучасному суспільстві.

Як показує досвід попередніх століть, тільки ті українські козацькі формування в складі польської, а згодом російської держав забезпечували собі довге життя, які мали самодостатнє господарство і з гідністю виконували свій військовий обов'язок. І навіть якщо козацькі з'єднання були босездатними, але на їх утримання держава витратила значні кошти, то такі козацькі формування незабаром реорганізовувалися чи ліквідовувалися. Прикладом можуть слугувати південноукраїнські козацькі війська останньої чверті XVIII-XIX століття. Тривале існування забезпечувалося тим іррегулярним формуванням, населення яких притримувалося давніх традицій у господарюванні і здатне було створити такі господарства, які дозволяли задовольняти потреби не тільки окремо взятих сімей, а й забезпечити добробут війська в цілому та створити належні умови для виконання козаками військового обов'язку. Тому й бралися козаченьки спочатку за облаштування козацьких станиць, хуторів, військових земель, а згодом вже клопоталися і про визначення військової служби. Прикладів з історії щодо господарських успіхів, культурних надбань козацтва та гідного виконання ними військового обов'язку маємо вдосталь. Ось хоч би взяти Азовське козацьке військо, що було поселене в XIX столітті на теренах сучасних Запорізької та Донецьких областей.

На початку 30-х років XIX століття на Бердянському пустищі, що являло собою "простору відкрити рівнину, яка непомітно знижується до моря і пересікається в багатьох місцях річками, балками та байраками" [1, с. 26], з'явилося козацьке військо. Його поява викликала неприховане здивування і неабияку зацікавленість не тільки з боку навколишніх мешканців, а й населення південного регіону в цілому. Ще б пак! Адже воно з'явилося на частині земель колишньої Кальміуської паланки тоді, коли козацтву, згідно з Маніфестом Катерини II, навіть місця в пам'яті народу не відводилося; коли Чорноморське військо було переселене на віддалену ділянку російського кордону, а ті козацькі формування, що виникли в останній чверті XVIII століття, були безповоротно ліквідовані. Аж тут раптом на віддаленій від кордонів і осередків бойових дій території, серед мирного населення з'являється козацьке військо, яке вже своєю появою ладне було сколихнути населення не тільки Олександрівського повіту, а й усієї Катеринославщини. Більш того, основу козацького формування становило населення козацької вольниці за Дунаєм, яке на початку російсько-турецької війни 1828-1829 років на чолі з кошовим отаманом Й. Гладким повернулося на батьківщину. Безперечно, уряд зовсім не планував оселити вихідців із турецьких володінь на Півдні України, а мав намір одразу після закінчення російсько-турецької кампанії перевести на Кавказ. Однак обставини в Кубанській області склалися несприятливо для намірів урядової адміністрації. Намічені для поселення задунайців околиці Анапи виявилися ще повністю не відвойованими. Вони регулярно піддавалися нападам горців і були вкрай небезпечні для поселення вихідців із-за Дунаю, більша частина яких була мирним населенням колишньої Задунайської Січі. Оселити погано озброєних, без засобів існування, задунайських козаків навколо Анапи означало б віддати їх у руки ворога. Враховуючи міжнародний резонанс переходу Задунайського Коша в межі Російської імперії, уряд піти на таке не міг. Кавказьке керівництво також хвилювалося з цього приводу. В разі поселення задунайців на східночорноморському узбережжі воно змушене було б відізнати з лінії фронту військові підрозділи, які б захищали нових поселенців. До уваги бралась і мала кількість вихідців із турецьких володінь. Ситуація з поселенням задунайського населення навколо Анапи ускладнювалася і через спалах у 1829 році